

# ՄՈՒՍԱՅՔ ՄԱՍԵԱՑ

ՏԱՐԻ 1865.

ԶԱՅՆ ԸՆԿԵՐԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1.

Կը հրատարակուի շաբաթը մէկ անգամ  
Հարկաւ օրը մէկ  
Կանոնական տողը 3 դրէ է:

ԹԻԻ 3.

Համակ և յօդուած ուղղելի առ  
Ս. Հրէկունի:  
Վարագծի խան վերի յարկ թիւ 3.

Մէկ թիւը 20 բարայ է.

## ԱԶԳԱՅԻՆ

Ազգերնուս արդի աշխարհային կացութիւնը խիստ տխրատեսիլ է եւ մէկ անորոշ քաղաքականութեան մը մէջ չը գտնուի. Ս. Պատրիարք Հայրերնիս գաւառական առաջնորդաց հետ դեռ իւր յարաբերութիւններն օրինաւորած եւ Վիկտորիայի հանգուցեալ Ս. Առաջնորդին սեփական ստացուածքը — որոյ օրինաւոր ժառանգն ինքն է — դեռ յայտնուած, ապահովուած եւ ձեռքն հասած չէ. իսկ այս պատճառաւ Վիկտորիայի եւ Արմաշի վանքին մէջ անցած խել մը անկարգութիւններն, թէ որ առած տեղեկութիւններնիս ճշմարիտ են՝ մեզի մեծ վիշտ պատճառած են:

Գաւառական առաջնորդաց գրեթէ աւմենքն ալ այսօր ամբաստանեալ են, որոնք մէկ կողմանէ Պօլիս կթափին եւ մէկ կողմանէ կերթան տեղերնին եւ ոչ ոք կը հասկնայ թէ՛ որ առաջնորդն անմեղ լինելով տեղն դարձեր է. Արաբայի հաւատիսի Ազնիւ խմբագիրը այս մասին նկատմամբ կոկորդը կը ճայթեցընէ, բայց ցաւալի է ըսելը որ լսող չի կայ. այս իրողութիւնն ալ մեծ վիշտ է սրտերնուս:

Ելմիածնայ եւ Սոյ կաթողիկոսական այրի գահերը սեւալ քողերով ծածկուած եւ ամեն ճշմարիտ Հայոց սրտերուն վիշտ ու երկիւղ կազդեն, եւ Աթամարայ արդի Ս. Սաթուղիկոսը՝ ըստ ոմանց արիւնարբու անձ մի եւ ըստ ոմանց հրեշտակի չափ անմեղ ու Սահմանադրասէր մէկն է, եւ որն որ կը հեծէ այսօր բանտարկութեան մէջ:

Ազգային աուրքն սկսուած է հաւաքուիլ, սակայն կը ցաւինք որ շատ մը Հայեր որոնք ազգիս խեղճ վիճակին եւ վտանգաւոր կացութեան վերայ լաւ հմուտութիւն չունին, կը

դժկամակին իւրեանց առ աղքն ունեցած պարտականութիւններն կատարելու: Սան նաեւս այնպիսի անձինքներ որոնք Ազգէն վշտացած լինելով չեն ուզեր իւրեանց լուծման տալ ՆՈՐԱ՝ կարօտութիւնը գիտնալով ալ:

Ազգային խմբագիրներն ալ ինչ ընենին կամ գրենին կորուսած են, մանաւանդ գաւառական լրոց նկատմամբ եւ հանգուցեալ Ս. Յակոբ արքեպիսկոպոսի պէս՝ որ լուրն որ առաջ ընդունին եւ խեղճութեամբ ու վարպետութեամբ նկարագրուած դայն կը հրատարակեն, ըստ որում ամենուրեք եւ ամենատես կարողութիւն չունենալով՝ չեն կրնար սուտ եւ անտեղի լուրերը կամ տեղեկութիւնները որոշել իրական եւ ճշմարիտ տեղեկութիւններէն:

Այս իրողութիւնը արդարեւ խմբագրաց մեծ ուշադրութեանը արժանի է, վասն զի սոցա մէջ պատահած անհամաձայնութեանց ամենէն գլխաւոր պատճառն եւ ցաւալի ու թշնամական բանակցութեանց մեծ շարժառիթը այս է:

Ըստ մեզ բոլոր Հայ խմբագիրները այս չափիքին առջեւն առնելու եւ հոս հասարակութեան օգտակար լինելու համար պարտին ժողով մը ունենալ, գոնէ շաբաթը մի անգամ հաւաքուիլ եւ ամեն խմբագիր իւրեանց ընդունած տեղեկութիւններն ներկայացնել եւ համեստ վիճաբանութեամբ մը միաբանիլ եւ յետոյ հասարակութեան յայտնել միաբերան կերպիւ:

Ցաւալի է նաեւս Ազգերնուս արդի դրպրոցական կացութիւնը. վասն զի ինչպէս յայտնի է ամենուն դպրոցներնուս ամենքն ալ այսօր ամենայեւադէմ են. իգական սեռի կրթութեան վերայ կարծես թէ մոռցած եմք մտածելու:

Ազգային հիւանդանոցի վիճակն ալ մեծ անպատուութիւն կը բերէ Հայ ազգին վերայ, այս կէտիս նկատմամբ կը յորդորեմք Հասարա-

կութիւնը որ Մասիսի 717 թիւն կարգան :  
Ա երջապէս մեր Ազգն գլխէն մինչեւ ոտքն հիւ  
ւանդ է , և մեծ երկիւղ կայ որ քիչ ժամանա  
կէն այնպիսի ըստիւրիւնդոսի մը մէջ գտնուի ,  
որ ալ իրեն համար անհնար լինի արեգակն  
կենդանարար լոյսը տեսնել . ուստի 'ի սրտանց  
կաղաչեմք Ազգ . Ա . Ա արչութեան՝ որ ամեն  
կերպ նկատումներ մէկդի ընելով՝ բոլոր այս մեր  
գլխուն վերայ դիզուած ահարկու փոթորիկնե  
լը վերցնելու աշխատին և մեզ հասարակու  
թեան ճշմարիտ ու անկեղծ սիրոյն և յարգա  
նացը արժանանան . Քաղ . Ժողովը այս մասին ա  
մեն ուրիշ ժողովներէ՝ ու խորհուրդներէ աւելի  
պարտականութեանց մէջ է :

— Քաղաքական ժողովն որոշած է որ Մը  
շոյ վանից միաբաններէն չորսը որ Ազգ . Ա ար  
չութեան հրամանին դէմ , յիշեալ վանքը զացեր  
եւ Գ . Խրիմեանի դէմ ապստամբութիւն հա  
նելու յանդգնած են , Պօլիս բերուելով դատ  
ուին . արդէն այս մասին Ա . Բ . կառավարու  
թեան խնդրագիր արուած է :

— Մարդուանու և Ամասիոյ ժողովուրդը  
հետեւեալ կերպով կը պռուան իւրեանց առաջ  
նորդ Գեր . Գեորգ Ապիսկոպոսը ուղերով :

« Քաջ տեղեկացանք որ Սահմանադրու  
թիւն ըսուածը ուրիշ բան չէ եղեր , այլ միայն  
խեղճ ժողովրդեան մը իրաւունքները բռնաբա  
րելու գործիք մը ( ափսոս որ վերջապէս այս  
խօսքը ըսել ստիպեցին մեզ ) . քանզի ժողու  
վուրդ մը իւր առաջնորդը ինքն ընտրելու իրա  
ւունք մը ունենալը Սահմանադրութեան մէջ  
կարգադրուած է , այս քանի անգամ է քանի քա  
նի հանրագրութիւններով մեր Առաջնորդ  
Հայրը կը խնդրենք Ա արչութեան և պատաս  
խան կառնեմք , ոչինչ :

— Քաղաքական ժողովոյ որոշմամբ , Տրա  
պիզոնի Առաջնորդ գերապատիւ Տ . Մեսրոպ  
Ս . Արքեպիսկոպոսը Չարսանձաղ պիտի եր  
թայ հոն ըլլալիք քննութեանց 'ի գիմաց Ազգին  
ներկայ գտնուելու համար՝ փոխանակ Ճաֆեր  
եանի , որուն գիր գացած է դառնալ Պօլիս և  
Խարբերդի գերապատիւ Առաջնորդին հետ ու  
նեցած դատը վարել :

— Արուստղիմայ ազգային վանուց Միա  
բաններուն համար միաձև զգեստ չինուեր է :

— Արմաշի Ա անքին Միաբան Հարք ըստ  
Սահմանադրութեան զաղտնիքուէարկութեամբ

յիշեալ վանքին վանահայր ընտրեր են գերապա  
տիւ Ափրեմ վարդապետը՝ որ Միաբաններէն է  
և հիմայ՝ Արկամիդիոյ վիճակին փոխ առաջնոր  
դութեան պաշտօնը կ'ւարէ :

— Ասածնուս նայելով Ազգամարէն խել մը  
նամակներ եկեր են հոս՝ ընտանիքներու կողմա  
նէ , որք ազգարարութիւն կ'ընեն թէ՛ թէ որ  
հոս — Պօլիս գտնուող Ազգամարցիներն — որք  
այս պատճառաւ հոս կը գտնուին — անմեղ Խա  
չատուր Աթուղիկոսին համար պէտք եղած օ  
րինաւոր պաշտարանութիւնը չընեն , այլ ևս իրենք  
չի պիտի ընդունուին յԱզգամար իբր հայր  
եղբայր կամ այր . ասոր վերայ հոս գտնուող Ազ  
գամարայ երեսփոխանք աղերս մը մատու  
ցած են Ազգ . Պատրիարքարանի Քաղ . Ժողու  
վոյն որ վերոյիշեալ Աթուղիկոսի դատը ժամ  
յառաջ արդարութեամբ տեսնեն , եթէ ոչ կրօ  
նափոխութեան և ընտանեկան բաժանմանց տե  
ղի պիտի տրուի :

— Առանայի Առաջնորդ գերապատիւ Ա  
րիսաակէս Արքեպիսկոպոսը ուղեր էր Սոյ Ա  
թուին անօթները գրի առնուլ , բայց Արկողա  
յոս Ապիսկոպոսին դիմադրութեամբ չի կրնա  
լով յաջողի՝ ձգեր ելեր է Աթուէն :

— Հիւանդաց այցելութեան երթալու հա  
մար պատրաստ են Տ . Խաչատուր Անտօնեան  
և Տ . Սարապետ Գալուստեան Պատուաւոր  
բժիշկներն . որոնք հինգշաբթի և ուրբաթ օ  
րերն մեր Գրասենեակը պիտի գտնուին ժամը  
7էն մինչև 9 :

— Թուշնիկ Պ . Հանդէսը հայերէն չի հաս  
կըցող ազգայնոց ալ ծառայութիւն մը ըրած լի  
նելու համար ասկէց վերջը Տաճկերէն յօդուած  
ներ ալ պիտի հրատարակէ . ուստի կը փափա  
քեմք որ յիշեալ թերթին երիտասարդ խմբա  
գիրը քաջալերելու համար կեսարացի ևն . քա  
ղաքաց ազնիւ ազգայինք իրենց բաժանորդու  
թիւնը չի զանան իրմէ :

— Թերթերնուս պակասութեանց նկատ  
մամբ՝ ով որ մեղի բարի խրատներ տայ , սիրով  
կ'ընդունիմք :

— Արիկիա Պ . հանդիսին 92 թուոյն մէջ հե  
տեւեալ տողերը կարդացի « երանի թէ Ազգա  
յին խեղաբոյժը զայն — Պ . Մալկէճի գիրքը —  
կարդային , ոչ միայն խեղաբուժութիւն սովոր  
լու՝ այլ միանգամայն համոզուելու համար թէ ,  
ինչ մեծ պատասխանատուութեան մէջ են » :

Արդարեւ համոզուած եմ որ այս տողերը  
զրոյդ անկեղծութեամբ գրած է, սակայն կը  
ցաւիմ յայտնելու որ նոյն խօսքերուն հեղինակը  
հաւանականաբար կատարեալ տեղեկութիւն  
չունենալով Մայրաքաղաքիս մէջ գտնուած մէկ  
քանի Հայ խեղաբուծից ունեցած վարպե-  
տութեանց վերայ, ինքզինքը պարտաւոր դառած  
է Գաղղիացի մը գովելու և առանկով անպա-  
տիւ ընելու իւր ազգակիցները:

Խեղաբուծութեան արհեստը ուրախ եմք ը-  
սելու որ այսօր իւր կատարելութիւնը մեր Հա-  
յերուն մէջ գտած է, և անհամար փորձեր  
յայտնած են որ դեռ մինչեւ այսօր չէ գտնուած  
երբեք որ եւ իցէ Աւրոպացի վերաբուծ կամ  
խեղաբուծ և կամ բժիշկ մը, որ խեղաբուծու-  
թեան մէջ հայոց հաւասարի, Օսմանեան ար-  
քունիքը այսօր մասնաւոր Հայ խեղաբուծ մը  
կը պահէ. ամիս չանցնիր որ Աւրոպական բժըշ-  
կաց, վերաբուծից և խեղաբուծից ձեռքերուն  
մէջ վտանգեալ անձինք կը փրկուին Հայ խեղա-  
բուծից ձեռքով. հեռաւոր քաղաքներէ շատ ան-  
գամ Պօլսոյ Հայ խեղաբուծից խնամատարու-  
թեանը կը կարօտին և մայրաքաղաքիս մէջ գըտ-  
նուած ամենաբարձր աստիճան ունեցող Աւրո-  
պացիք եւ բժիշկներ — մեծ վստահութիւն  
ունենալով Հայ խեղաբուծից վերայ ի պահան-  
ջել հարկին նոցա կը դիմեն:

Բոլոր ասոնք ազնիւ խմբադիր անուրանա-  
լի ճշմարտութիւններ լինելով կը յուսամք որ  
եղբայրաբար մեր այս կարճառօտ գրութիւնը  
կը հրատարակէք ձեր պատուական թերթին  
մէջ, յայտնելու համար որ հայ խեղաբոյժք եր-  
բեք կարօտութիւն չունին Աւրոպական բազ-  
մահատոր գրքեր կարդալու, որոնք տակաւին—  
ըստ մեզ— խիստ քիչ հմտութիւն կու տան խե-  
ղաբուծական արհեստին վերայ:

\*\*\*

### ՍԻՐԵՄՔ ՔԵՉ ՍԷՐ

Երբէ՛ Սոխակ սիրուն թռչնիկ,  
Խիստ քաղցր է քո դայլայլիկ.  
Որով սրտիս իմ տրոփներ,  
Դադրին ալ եւս, ատեմ զԱստղիկ:

Աստղիկն՝ որ միշտ չեմ գիտեր էր՝  
Կուզէ խոցել սիրտս կարեւեր,  
Իւր նետերովն այնքան ուժգին,  
Որ միշտ դռնեմ «սիրեմքեզ սէր»:

Սոխակ՝ դո՛ւ ալ արդեօք ինձ պէս,  
Սիրոյ սիրովն գինովցեր ես.  
Որ միշտ կերդես խեղճուկ ձայնիւ,  
Անտառաց մէջ, դռնեմ ճիւղ ծիւ:

Ո՛հ, թէ այդպէս՝ թող իմ քնար,  
Քեզ նուէր տամ եւ անդադար.  
Չայնեմ հեադ ողբամ իմ սէր,  
Երգենք մէկտեղ «սիրեմք քեզ սէր»:

### ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔ

(Շարունակութիւն. Տես քիւ 2:)

Գինովութիւնը աստիճան մը ունի՝ երբ  
ամեն մարդ գինովին աչքին առջեւ աղէկ կ'ե-  
րեւան — բաց ի պարտաւորներէն, որոնք կռողի  
կը նմանին, թէ զգաստ և թէ գինով մարդուն —  
անձանօթներն անգամ, այս միջոցիս իմ գինովու-  
թիւնս ալ ճիշդ այն աստիճանին հասած լինե-  
լով մտած գինետանս Տիւն կամ «Բօսֆօր» աչքիս  
շէնք շնորհք քաղաքավար, թէեւ շա՛ւաւ բայց  
մարդավար և խելօք ախպար մը երեւցաւ, ուս-  
տի շեռակ — գինով մը ս'ըբան շեռակ կրնայ քա-  
լելնէ — քովը մօտենալով ամենայն քաղաքավա-  
րութեամբ — Գաղղիացէն կամ Արնայէն  
նոր Պօլիս դարձող շա՛ւաւ հայու մը չափ դէ-  
ղէութեամբ — խնդրեցի իրմէ որ ինձ գաւաթ  
մը գինի և սպունկ մը շնորհք ընէ:

Մէջն՝ ինչպէս ըսի խելօք մարդ էր, և հար-  
կաւ տեսնելով որ աչքերս կարմիր, դէմքս դե-  
ղին և հանդերձանքս ալ տղմադոյն են՝ մէկէն  
խնդիրքս կատարեց՝ զիս շունչերէն նոր ծեծ կե-  
րած կատուի մը նման մուտ անկիւն մը դրուած,  
ինձմէ քիչ մ'աւելի շարժական սեղանի մը քով  
մէկ կողմին ծռած հինաւուրց աթոռի մը վրայ  
նստել հրամայեցնելով. ինչ ալ մեծ քաղաքավա-  
րութիւն էր արդարեւ իշուն ըրածը. վասն զի  
հազիւ թէ նստեցայ աթոռին վրայ, յանկարծ  
ինքզինքս կռնակիս վերայ պառկած դառայ, գը-  
լուխս երկու տակառներու մէջ և ոտքերս վեր  
բարձրացած:

Այս դիպուածը արդարեւ թէ որ ուրիշնե-  
րու ծիծաղը շարժեց, իմ ալ քիթս ու բերանս  
շարժեց. սակայն անաթէմայէ ազատ լինի Կիւ-  
Տիւն որ զիս մէկէն վեր վերցուց և աւելի  
հաստատուն նստարանի մը վրայ դնտեղեց:

Գինով մարդուն ժամերուն տեղողութիւնը զգաստներուն ժամերուն տեղողութեան շատ տարբեր է. վասն զի արիւնը իւր մէկ ժամուան մէջ բրած ընթացքը գինովութեան միջոցին հինգ վայրկեանի մէջ կատարելուն, բնականաբար գինով եղողին համար ամեն հինգ վայրկեան մէյմէկ ժամ կը համարուի:

Այս հաշուով ես ալ գինետան մէջ երեք ժամ նստելէս և ճշին օգնութեամբը վրաս դուխս մաքրելէս և չորս գաւաթ ալ գինի նետելէս վերջը դուրս ելայ և սկսայ ճամբաս շարունակել քիչ մ'աւելի ծանրաբարոյութեամբ — « ծանրաշարժութեամբ » ըսէի աւելի լաւ կը լինէր, վասն զի բրած ճամբուս վրայ շիտակ և հաստատուն տեղ մը չը լինելով, հարկ էր որ կամաց կամաց քալէի — և առջեւս նայելով:

Քամիի առջեւ ինկած, պարսպ ու ղեկին մէկ կողմը կտորած Թէքիրտաղիի նաւի մը նըման մէյ մ'աջ, մէյ մը ձախ ծռելով, երբեմն շուտ և երբեմն կամաց քալելով, ամեն երեք քայլի մի անգամ ալ կանգնելով մինչդեռ կատարեալ անխորհրդաբար և անզգայաբար յառաջ կ'երթայի, յանկարծ մեր խելօք ախպարներէն մէկուն հանդպեցայ, որն որ կենացը մէջ թէև մի անգամ բորը կատարեալ կշտացուցած չունէր, սակայն ազգային ամեն խնդրոց վերայ տեղեկութիւն ունենալու համար իւր ժամանակին մեծ մասը կ'ուզէր այն ամեն տեղերն անցընել ուր ազգային ժողովներ կը լինին և կամ թէ երեք անկուտիներ բոլոր գաւառական հայոց դպրութի կուտ մատակարարելու միջոցները գտնելու համար կը հաւաքին:

Այս մարդուն հանդպելուս վերայ մեծապէս ուրախացայ, վասն զի նա չէ թէ միայն ինձմէ քիչ մ'աւելի կը սիրէր գինին, այլ նաև այնքան սիրահարուած էր իմ փիլիսոփայութեանց, որ թէ որ ես հինգ ժամ ճառէի՝ նա ինը ժամ ինձ մօտիկ կ'ընէր, և ամեն ըսածներուն հաւանութիւն կու տար:

Գտնուած տեղերնիս մեզի շատ յարմար էր, վասն զի քթերնուս տակ մէկ գինետուն մը կար որ շատ մօտ էր Ալալթիոյ Առսաւորչայ եկեղեցին. ուստի նա զիս և ես զայն հրաւիրելով — հրելով — մօտեց հոն և սովորութիւններնուս համեմատ անկիւն մը նստելով և առջեւնիս մէյմէկ խոշորկէկ գաւաթ գինի բերել տալով սկըսանք խօսիլ նախ ես և յետոյ նա:

« Ախպար » ըսի, ես քիչ մը իրեն ծռելով,

այս կողմերն ի՞նչ գործ ունիս »:

— Այսօր ուրբաթ է, Րնդհ. ժողով կայ. եկած եմ որ տեսնեմ ի՞նչ գործ պիտի տեսնեն » պատասխանեց նա գաւաթին կէտը պարպելով. « Ի՞նչ. այսօր ուրբաթ է. անանկ է նէ կերթանք եկեղեցի և պահարաններուն մէկ պատուհանին առջեւ կանգնելով աչք ու ախանջ կը կտրինք և ինչ որ տեսնենք կամ լսենք, աշխարհի կը ծանուցանենք » ըսի ես ալ գաւաթս պարպելով:

— Բայց ինչո՞ւ համար դուն ներս չը պիտի մտնես » հարցուց նա աւելցրելով « քեզի պէս բազմահամբաւ, տաղանդաւոր և ուսումնական խմբագիր մը միթէ ներս չե՞ն ընդունիր և ամեն նայն ուրախութեամբ. չե՞ս տեսներ որ ամեն Րնդհանուր ժողովի օր ինչպէս ուրիշ ժողովի անդամ չեղող խմբագիրներ քթերնին վեր բարձրացընելով ժողովականներէ առաջ սրահը կը մտնեն և ամենուն երեւնալու համար՝ ամեն ներս մտնողին ոտքի կ'ելեն և կը բարևեն... »

« Այո՛, այո՛, » պատասխանեցի խօսքը կրտսրելով « և ինչպէս ալ մինչև վերջը եկեղեցիին չորս դին եղած պատուհաններուն կը նային, դուրսի հանդիսատեսներու ալ երևալու »:

Գինովներուն շատ խօսիլ չի վայելեր, ուստի երկուքնիս մէկէն ոտքի ելանք՝ և շիտակ եկեղեցի գացինք, որուն բակը ամեն տեսակ մարդիկ լեցուած էին:

Նարունակելի:

1866 ՏԱՐԻՈՅ ՀԱՄԱՐ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՕՐԱՑՈՅՑ

ԳԻՆ 60 ՓՐՅ.

ՓՈՒՔՐԱԴԻՐ ՕՐԱՑՈՅՑ

ԳԻՆ 40 ՓՐՅ.

Գ Ա Ձ Ա Մ Ի Ա

ԳԻՆ 3 ՂՐՇ.

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ Ռ. Յ. ՔԻՐՔՃԵԱՆ

Կը ծախուին բոլոր Հայ Գրավաճառաց խանութները: Իսկ եթէ Տպարանէն հարկւրաւոր առնուի, 10 հատ դուխս կը տրուի: Նաեւ կը ծախուի Տպարանը պատկերազարդ Օրացոյցներուն ոսկեզօծը գին 2 ՂՐՇ. եւ ուրիշ պիտանի գրքեր:

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԻՆ

ԱՐՄԵՆԱԿ ՀԱՅԿՈՒՆԻ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ՔԻՐՔՃԵԱՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ, ՖԻՆԱՆՃԱԼԱՐ ԵՕԳՈՒՇՈՒ, ԹԻՒ 19